

آثار مثبت فرزند آوری از دیدگاه اسلام

زهره دهقانی^۱

چکیده

فرزندآوری در اسلام به عنوان یک وظیفه دینی، فرهنگی و اجتماعی با اهمیت ویژه مطرح است که آثار مثبت متعددی در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و اقتصادی دارد. این مسئله نه تنها استمرار نسل و حفظ هویت دینی و فرهنگی جامعه اسلامی را تضمین می‌کند، بلکه موجب رشد معنوی و روانی والدین، تحکیم بنیان خانواده، ارتقاء پویایی و توسعه اقتصادی جامعه می‌گردد. قرآن کریم، روایات معصومان و دیدگاه دانشمندان اسلامی، تأکید بر اهمیت فرزندآوری و تربیت فرزندان صالح به عنوان سرمایه‌های معنوی و انسانی دارند. این پژوهش با روش کتابخانه‌ای و تحلیل منابع دینی، فقهی و تفسیری، به بررسی جامع این جایگاه و آثار آن در اسلام پرداخته است.

کلیدواژه‌ها: فرزندآوری، اسلام، آثار مثبت، خانواده، تربیت دینی، توسعه اجتماعی

مقدمه

فرزندآوری یکی از مسائل بنیادی و حیاتی در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌هاست که همواره در فرهنگ‌ها و مذاهب مختلف جایگاه والایی داشته است. این موضوع در دین اسلام نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چرا که فرزندآوری نه تنها به عنوان یک وظیفه و تکلیف الهی تلقی می‌شود، بلکه به عنوان منشأ برکات گسترده در سطوح فردی، خانوادگی، اجتماعی و حتی اقتصادی شناخته شده است (طباطبایی، ۱۳۶۲، ص ۲۱۵). در شرایط امروزی که جوامع با پدیده کاهش نرخ زاد و ولد، سال‌خوردگی جمعیت و گسست نسلی مواجه هستند، پرداختن به جایگاه فرزندآوری از دیدگاه اسلام می‌تواند راهگشای بسیاری از چالش‌های اخلاقی، جمعیتی و اجتماعی باشد.

از دیدگاه اسلامی، فرزندآوری به معنای استمرار نسل و حفظ حیات بشری است و به همین دلیل قرآن کریم فرزند را نعمتی الهی شمرده و اهمیت فراوانی به این موضوع داده است. خداوند در آیه ۱۴ سوره لقمان می‌فرماید: «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ» و انسان را درباره پدر و مادرش سفارش کردیم، مادرش به او حامله شد [در حالی که] سستی به روی سستی [به او دست می‌داد] و باز گرفتنش [از شیر] در دو سال است [و سفارش کردیم] که برای من و پدر و مادرت سپاس‌گزاری کن؛ بازگشت [همه] فقط به سوی من است» (لقمان: آیه ۱۴). این آیه علاوه بر تأکید بر احترام به والدین، با اشاره به رنج و زحمت مادر در دوران بارداری و شیردهی، اهمیت تربیت

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت زهرا میبد

فرزند و سرمایه‌گذاری عاطفی و زمانی والدین را نشان می‌دهد. این مفاهیم نشان‌دهنده اهمیت حفظ نسلی است که پدر و مادر آن را به زحمت پرورش می‌دهند و فرزند را به عنوان نعمتی الهی معرفی می‌کند که باید با شکرگزاری همراه باشد.

فرزندآوری در اسلام از منظر گسترده‌تری نیز مورد توجه است که فراتر از بعد بیولوژیکی آن است و شامل ابعاد معنوی، اخلاقی، تربیتی و اجتماعی نیز می‌شود. اسلام، فرزندان را نه تنها به عنوان ادامه‌دهندگان نسل بلکه به عنوان امانت‌های الهی و فرصت‌هایی برای رشد و کمال معنوی والدین می‌بیند. در میان احادیث تشویق کننده فرزندآوری، تعدادی از آنها یافت می‌شود که از اسناد بسیار صحیحی در سلسله روایان شان برخوردارند. این احادیث عبارت اند از:

در حدیثی از امام محمد باقر (علیه السلام) می‌خوانیم: «الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ الْعَلَاءِ بْنِ رَزِينٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ ع قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) تَزَوَّجُوا بَكْرًا وَلَوْ دَأَّ وَ لَا تَزَوَّجُوا حَسَنَاءَ جَمِيلَةً عَاقِرًا فَإِنَّهُ أَبَاهُ بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (پیامبر فرمود با دختر باکره ای که فرزندآور است ازدواج کنید و با زن نازای زیبا ازدواج نکنید زیرا من به فزونی جمعیت شما در روز قیامت مباحات می‌کنم) (کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۳۳).

روشن است که تشویق به ازدواج با زن فرزندآور و بیان علتی که برای آن ذکر نموده (مباحات به فزونی جمعیت) دلالت بر مطلوبیت فرزند زیاد دارد تا آنجا که برخی فقها به این حدیث برای استحباب به ازدواج با دختر باکره زایا استدلال کرده اند (جبل عاملی، الروضة البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه، ج ۲، ص ۶۴).

در باب سند این حدیث نیز باید گفت که راوی اول آن «حسن بن محبوب است» است که علمای علم رجال در والا مقام بودنش متفق النظرنند. برای مثال در رجال کشی به عنوان یکی از اصحاب اجماع نام برده شده است (کشی، اختیار معرفة الرجال، ص ۵۵۶). راوی دیگر سند این حدیث شخصی به نام «علاء بن رزین» است که او نیز نزد رجالیون صاحب منزلت است و برای مثال می‌بینیم نجاشی او را ثقة معرفی کرده (نجاشی، رجال نجاشی، ص ۲۹۸) و شیخ طوسی نیز علاوه بر «ثقه» بودن با وصف «جلیل القدر» از وی یاد کرده (طوسی، فهرست کتب الشیعه و اصولها، ص ۲۲۳) و علامه حلی نیز بر آن تأکید کرده است (حلی، رجال العلامة الحلی، ص ۱۲۳) سومین راوی سند این حدیث «محمد بن مسلم» است که به عنوان یکی از اصحاب اجماع، به تایید عدد بسیاری زیادی از علما رسیده است (کشی، اختیار معرفة الرجال، ص ۲۳۸) بنابراین در اعتبار این سند هیچ سخن و شکی و وجود ندارد و احتمالاً بدین سبب بوده است که علامه مجلسی در ارزیابی سند حدیث آن را صحیح دانسته است (مجلسی، مرآة العقول فی شرح اخبار الرسول، ج ۲۰، ص ۲۴).

در حدیثی از امام صادق (علیه السلام) می‌خوانیم: «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ يَحْيَى عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ رَاشِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَكْثَرُوا الْوَلَدَ أَكْثَرُ بِكُمْ الْأُمَمَ غَدًا»؛ (رسول خدا فرمود: بر تعداد فرزندان بیافزاید تا در روز قیامت به فزونی شما بر امت ها تفاخر کنم). (کلینی، کافی، ج ۶، ص ۲).

در این حدیث پیامبر مستقیماً و صریحاً امر به ازدیاد فرزندآوری کرده است که دلالت آن بر مطلوبیت این موضوع و استحبابش روشن است. درباره سند این روایت باید گفت که «عده ای» که در سند فوق از احمد

بن محمد نقل کرده اند، مورد تأییدند و «احمد بن محمد» نیز خواه «احمد بن محمد بن خالد برقی» باشد یا «احمد بن محمد بن عیسی قمی»، مورد تأیید است (حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۳۰، ص ۴۷).

راوی دیگر سند این حدیث، «قاسم بن یحیی بن حسین بن راشد» است که هر چند کسی مانند ابن غضائری او را تضعیف کرده (ابن غضائری، الرجال، ج ۱، ص ۸۶)، ولی در میان معاصرین توسط آیت الله خویی به این دلیل توثیق شده است: اولاً در اسناد «کامل الزیارة» ابن قولویه واقع شده و ثانیاً شیخ صدوق سند زیارت امام حسین (علیه السلام) را که این شخص نیز از جمله راویان آن است صحیح شمرده است. (ابوالقاسم، معجم رجال الحدیث، ج ۱۴، ص ۵۶ و ۶۶). وقتی این موضوع را در کنار نگاه تردیدآمیز علما به تضعیفات ابن غضائری قرار می دهیم (سبحانی تبریزی، کلیات فی علم الرجال، ص ۸۸ تا ۱۰۹)، قول به توثیق او چنان بعید به نظر نمی رسد. از دیگر راویان این سند «حسن بن راشد» است که نزد شیخ طوسی (طوسی، رجال الطوسی، ص ۳۷۵) و علامه (علامه حلی، رجال العلامة الحلی، ص ۳۹) موثق دانسته شده است. محمد بن مسلم آخرین شخص سند است که در روایت پیشین، بزرگی و جلالت وی بیان شد. بنابراین به نظر می رسد این حدیث هم از سند خویی برخوردار باشد و به این ترتیب می توان آن را در زمره احادیث صحیح برشمرد.

از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود: «عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ وَ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ جَمِيعاً عَنْ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ إِنَّ لِي ابْنَةً عَمِّ قَدْ رَضِيتُ جَمَالَهَا وَ حُسْنَهَا وَ دِينَهَا وَ لَكُنْهَا عَاقِرٌ فَقَالَ لَا تَزَوِّجْهَا إِنَّ يَوْسُفَ بْنَ يَعْقُوبَ لَقِيَ أَخَاهُ فَقَالَ يَا أَخِي كَيْفَ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَتَزَوَّجَ النِّسَاءَ بَعْدِي فَقَالَ إِنَّ أَبِي أَمَرَنِي وَ قَالَ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ لَكَ ذُرِّيَّةٌ تُثْقُلُ الْأَرْضَ بِالتَّسْبِيحِ فَافْعَلْ قَالَ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْعَدُوِّ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالَ لَهُ تَزَوَّجْ سَوْءَاءَ وَلَوْ دَأْفَاتِي مُكَاتِّرٌ بِكُمْ الْأَمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ فَقُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) مَا السَّوَاءُ قَالَ الْفَقِيحَةُ؛ فردی نزد پیامبر (ص) آمد و عرض کرد: ای پیامبر خدا من دختر عمویی دارم که از زیبایی، خوش اخلاقی و دینش راضی شده ام ولی ناز است. پیامبر فرمود با او ازدواج نکن؛ زیرا یوسف بن یعقوب وقتی با برادرش ملاقات کرد، گفت: برادر جان! چگونه توانستی پس از من، ازدواج کنی؟ عرض کرد: پدرم به من دستور داد و فرمود: اگر می توانی فرزندی داشته باشی که بر روی زمین با تسبیح الهی سنگینی کنند، این کار را بکن. امام صادق (علیه السلام) فرمود: فردای آن روز نیز مردی خدمت پیامبر خدا (ص) آمد و همان سؤال را پرسید. پیامبر (ص) فرمود: با زن سَوْءَاءَ فرزندان از دواج کن، زیرا من در روز قیامت به شما بر سایر امت ها افتخار می کنم. راوی می گوید به امام صادق (علیه السلام) عوض کردم مراد از سَوْءَاءَ چیست؟ فرمود زن زشت رو (کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۳۳۳).

این احادیث نیز بیانگر نگاه تشویقی اسلام نسبت به فرزندآوری و توسعه نسل مسلمانان است که با اهداف تربیتی و اجتماعی عمیقی پیوند دارد.

از منظر ضرورت اجتماعی، در جوامع اسلامی خانواده مهم ترین نهاد تربیتی محسوب می شود و فرزندآوری یکی از پایه های اساسی آن است. خانواده، به عنوان کوچک ترین نهاد اجتماعی، با فرزندآوری معنا و استمرار می یابد و نقش کلیدی در انتقال ارزش ها، باورها و آموزه های دینی دارد. در بعد فردی نیز فرزندآوری به افزایش احساس مسئولیت، رشد شخصیت، و تقویت بعد عاطفی و اخلاقی والدین کمک می کند. حضور فرزند در خانواده سبب پویایی روابط عاطفی، تحکیم پیوندهای زناشویی و افزایش نشاط در

زندگی می‌شود. طباطبایی در تفسیر المیزان اشاره می‌کند که تربیت فرزند بخشی از سلوک دینی انسان است و خانواده‌ای که در تربیت نسل آینده اهتمام داشته باشد، در مسیر تقرب به خداوند حرکت می‌کند (طباطبایی، ۱۳۶۲، ص ۲۲۰).

در بعد اجتماعی نیز فرزندان به عنوان سرمایه‌های انسانی آینده جامعه، نقشی مهم در توسعه پایدار، تولید فکر و فرهنگ و پیشرفت جامعه ایفا می‌کنند. جامعه‌ای که به فرزندآوری توجه نکند، در آینده با مشکلاتی نظیر کاهش نیروی کار، ضعف در انتقال فرهنگی و اخلاقی، و از بین رفتن انسجام نسل‌ها مواجه خواهد شد. لذا اسلام، با دیدی جامع و واقع‌بینانه، فرزندآوری را به عنوان بخشی از مسئولیت اجتماعی مسلمانان تبیین کرده و آن را در چارچوب وظیفه دینی، اخلاقی و انسانی قرار داده است.

با توجه به اهمیت موضوع، هدف این مقاله بررسی و تبیین آثار مثبت فرزندآوری از دیدگاه اسلام است. در این پژوهش تلاش شده است که با استفاده از منابع دینی (قرآن و حدیث)، کتب تفسیری و پژوهش‌های علمی مرتبط، نقش و اهمیت فرزندآوری از منظر اسلام به صورت مستدل و علمی معرفی گردد. روش تحقیق، مطالعه و تحلیل اسناد و متون کتابخانه‌ای اعم از کتب فقهی، تفسیری، اخلاقی و مقالات پژوهشی معتبر می‌باشد که برای دستیابی به نگاهی جامع و واقع‌بینانه به پدیده فرزندآوری کاربرد دارد. این پژوهش می‌کوشد تصویری روشن و قابل فهم از جایگاه فرزندآوری در نظام فکری اسلام ارائه دهد و دلایل تاکید ویژه این دین آسمانی بر موضوع فرزند و تربیت نسل را به زبانی ساده و متقن بیان کند.

مبانی دینی و فلسفی فرزندآوری:

در اسلام، فرزندآوری از جایگاه بالایی برخوردار است که هم در آیات قرآن کریم و هم در روایات متعددی به آن تصریح شده است. فرزند نه تنها نعمتی الهی محسوب می‌شود، بلکه یکی از محورهای اساسی بقای نسل و استحکام نهاد خانواده در جامعه اسلامی است. حفظ و گسترش نسل، یکی از اهداف مهم دین اسلام به شمار می‌آید و برخورداری از فرزند، از نظر شرعی و انسانی، نشانه رحمت و نعمت خداوند است.

«وَيُؤْمِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ؛ و شما را با اموال و فرزندان یاری کند، و برایتان باغ ها و نهرها قرار دهد» (نوح: آیه ۱۲).

قرآن کریم در آیه ۲۰ سوره حدید با بیان «اغْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَأُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرَاهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ؛ بدانید که زندگی دنیا [بی‌بی که دارنده اش از ایمان و عمل تهی است] فقط بازی و سرگرمی و آرایش و فخرفروشی‌تان به یکدیگر، و افزون خواهی در اموال و اولاد است، [چنین دنیایی] مانند بارانی است که محصول [سبز و خوش منظره اش] کشاورزان را به شگفتی آورد، سپس پژمرده شود و آن را زرد بینی، سپس ریز ریز و خاشاک شود!! [که برای دنیاپرستان بی ایمان] در آخرت عذاب سختی است و [برای مؤمنان که دنیای خود را در راه اطاعت حق و خدمت به خلق به کار گرفتند] از سوی خدا آمرزش و خشنودی است، و زندگی دنیا جز کالای فریبنده نیست. « به موقتی بودن زندگی دنیاست اشاره می‌کند، اما در مقابل، سفارش به استمرار زندگی و نسل‌آوری می‌کند و در آیات دیگری چون سوره لقمان آیه ۱۴ به اهمیت فرزندداری و حق والدین بر فرزندان اشاره شده است؛ «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ » (لقمان، ۱۴).

این آیه به ضمن تأکید بر احترام به والدین، به مدت طولانی مراقبت و پرورش فرزند اشاره دارد که خود دلالت بر اهمیت این امر دارد.

از منظر روایات اهل بیت و پیامبر (ص) نیز تأکید فراوانی بر فرزندآوری وجود دارد. حضرت علی(علیه السلام) فرمودند: « أَلَا وَ إِنَّ الدُّنْيَا قَدْ وَلَّتْ حَذَاءَ فَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا إِلَّا صُبَابَةٌ كَصُبَابَةِ الْإِنَاءِ اصْطَبَّهَا صَابُهَا؛ أَلَا وَ إِنَّ الْآخِرَةَ قَدْ أَقْبَلَتْ وَ لِكُلِّ مِنْهُمَا بَنُونَ، فَكُونُوا مِنْ أَبْنَاءِ الْآخِرَةِ وَ لَا تَكُونُوا مِنْ أَبْنَاءِ الدُّنْيَا، فَإِنَّ كُلَّ وَلَدٍ سَيُلْحَقُ [بِأَمِّهِ] بِأَبِيهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَ إِنَّ الْيَوْمَ عَمَلٌ وَ لَا حِسَابَ وَ غَدًا حِسَابٌ وَ لَا عَمَلَ. آگاه باشید دنیا پشت کرده (و به سرعت می گذرد) و از آن چیزی جز به اندازه ته مانده ظرفی که آب آن را ریخته باشند بیشتر باقی نمانده است و آگاه باشید آخرت روی آورده است و برای هر کدام (از دنیا و آخرت) فرزندانی است. شما از فرزندان آخرت باشید، نه از فرزندان دنیا؛ چراکه هر فرزندی روز رستاخیز به پدر خود ملحق می شود، امروز روز عمل است، نه حساب و فردا وقت حساب است نه عمل! (نهج البلاغه، خطبه ۴۲).

از نظر فلسفی، فرزندآوری به منزله استمرار حیات انسانی است و وسیله‌ای برای انتقال ارزش‌های فرهنگی، دینی و اخلاقی نسل به نسل، که از عوامل اساسی حفظ هویت جامعه می‌باشد. فلسفه تکثیر نسل در اسلام تنها به تولید مثل محدود نمی‌شود، بلکه عامل پیوند نسلی، تعمیق بینش دینی و بالندگی جامعه اسلامی است (اسدپور و انتظاری، ۱۳۹۱).

خانواده که کوچک‌ترین نهاد اجتماعی است، پایه و رکن اساسی اجتماع سالم محسوب می‌شود و نقش مهمی در حفظ ساختارهای دینی، اخلاقی و فرهنگی ایفا می‌کند. سید قطب در تفسیر فی ظلال القرآن در این خصوص می‌نویسد: «خانواده، جامعه کوچک انسان‌هاست که تربیت نسل آینده را بر عهده دارد؛ جامعه‌ای که ارزش‌های فطری و الهی را بازتولید و منتقل می‌کند.» به همین دلیل، فرزندآوری به عنوان یک وظیفه اجتماعی، فرهنگی و دینی تلقی می‌شود که باید با هدف متعادل و مبتنی بر آموزه‌های اسلام صورت پذیرد (سید قطب، ۱۳۶۲، ص ۲۷۸).

در نهایت، می‌توان گفت که فرزندآوری در اسلام نه فقط یک امر بیولوژیکی، بلکه یک مسئولیت دینی، اخلاقی و فرهنگی است که استمرار زندگی و حفظ هویت اسلامی را تضمین می‌کند. این مسئله از سویی بر ارتقاء جایگاه خانواده و از سوی دیگر، بر پایداری و تداوم جامعه اسلامی اثرگذار است.

آثار فردی فرزندآوری:

فرزندآوری در اسلام نه تنها یک تکلیف شرعی بلکه مایه برکت و رشد فردی والدین نیز هست. یکی از آثار بارز فرزندآوری، افزایش مسئولیت‌پذیری والدین است که آنها را به رعایت اخلاق اسلامی، تقوا و پرهیزگاری تشویق می‌کند. این مسئولیت‌پذیری باعث می‌شود والدین در رفتار، گفتار و سبک زندگی خود مراقب‌تر باشند، چرا که خود را در جایگاه مربی و الگوی فرزند می‌بینند (کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۴۳۲).

در آیه چهل و ششم سوره کهف، از فرزند به عنوان زینت زندگی یاد شده است:

فرزندآوری، تأمین مالی، ارائه تسهیلات مسکن و حمایت‌های اجتماعی است که این حمایت‌ها می‌تواند انگیزه بیشتری برای افزایش فرزندآوری ایجاد کند

افزون بر این، فرزندآوری می‌تواند به توسعه نیروی کار و افزایش توان تولیدی در جامعه اسلامی کمک کند که خود موجب رشد اقتصادی کلان خواهد شد.

- نقش تربیتی فرزندان؛ بنیاد جامعه سالم: تربیت دینی و اخلاقی فرزندان در اسلام اهمیت ممتازی دارد، زیرا خانواده به عنوان کانون اصلی آموزش ارزش‌ها و هنجارهای دینی عمل می‌کند. تربیت درست نسل جدید، تضمین‌کننده سلامت فرهنگی، اخلاقی و اعتقادی جامعه است؛ نسلی که آینده‌ساز است و می‌تواند در حفظ اصول اسلامی و ارتقاء جامعه سهیم باشد (کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۴۹). تربیت فرزندان در اسلام شرحی فراتر از تعلیم و تعلم صرف دارد و شامل پرورش اخلاق، اصلاح رفتار، تقویت ایمان و پیوند با خداوند است. پیامبر اکرم (ص) پای‌بندی به اصول تربیتی را شرط اساسی سعادت فرزندان و جامعه معرفی کرده‌اند: «بهترین شما کسی است که بهترین فرزندان را تربیت کند» (الکافی، ج ۵، ص ۴۳۵).

- ارتباط میان تربیت و توسعه اقتصادی: علاوه بر بعد معنوی، تربیت فرزندان دارای اثرات اقتصادی نیز هست؛ کودکانی که در محیط پر از محبت و تربیت دینی رشد می‌کنند، به انسان‌هایی مسئول، کارآمد و اهل تعاون تبدیل می‌شوند و این ویژگی‌ها موجب پویایی و ثبات اقتصادی خانواده در نسل‌های بعدی می‌گردد. تربیت صحیح اخلاقی و مذهبی سبب تقویت روحیه کار، صبر، و فعالیت‌سازنده در فرزندان می‌شود و به‌طور غیرمستقیم باعث ارتقاء شاخص‌های توسعه اقتصادی در سطح کلان جامعه می‌گردد. از این رو، سرمایه‌گذاری والدین در تربیت فرزندان نه تنها یک مسئولیت دینی است، بلکه یک تضمین اقتصادی برای آینده خانواده و جامعه به شمار می‌آید.

دیدگاه بزرگان اسلامی و روایات منتخب:

در آموزه‌های اسلام، اظهار نظر و تلخیص حکمت بزرگان دین و اهل بیت (علیه‌السلام) درباره فرزندآوری و ویژگی‌های آن جایگاهی ویژه دارد. این بزرگواران نه تنها اهمیت فرزندآوری را از منظر دینی و اخلاقی گوشزد کرده‌اند، بلکه به صراحت درباره آثار مثبت فردی، خانوادگی و اجتماعی آن نیز سخن گفته‌اند. توجه به این منابع روایی و نظرات عالمان دینی، ضامن فهم عمیق و متکامل فلسفه فرزندآوری در اسلام است.

نقش و ارزش فرزند صالح: از جمله روایات مشهور، پیامبر اکرم فرمودند: «إِنَّ الْوَلَدَ الصَّالِحَ رِيحَانَةٌ مِنْ رِيَاحِينَ الْجَنَّةِ؛ فرزند صالح، دسته گلی از گل‌های بهشت است» این بیان نورانی، اهمیت تربیت فرزند صالح را نه فقط به عنوان سرمایه مادی بلکه به عنوان سرمایه معنوی و عاطفی والدین نشان می‌دهد. فرزند صالح، ذخیره‌ای گرانبهاست که در زندگی دنیوی و آخرت پشتیبان والدین خواهد بود (کافی، ۱/۳/۶).

امام رضا علیه السلام می‌فرماید: إِنْ اللَّهَ إِذَا ارَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا لَمْ يُمْثُتْهُ حَتَّى يَرِيَهُ الْخَلْفَ؛ وقتی خداوند بخواهد به بنده اش خیری برساند وی را نمی‌میراند تا فرزندانش را ببیند» (وسائل الشیعة، ج ۱۵، ص ۹۶).

امام صادق علیه السلام نیز می فرماید، شخصی گفت من از داشتن فرزند کوتاه می آمدم تا اینکه روزی در عرفة جوانی را در کنار خود دیدم که دعا می کرد و می گریست و می گفت: خدایا، ای پروردگارم، پدر و مادرم را پدر و مادر را، (دریاب) وقتی این را شنیدم به داشتن فرزند رغبت نمودم (همان، ۹۵).

در میان فرزندان، برتری با دختران است. اسلام ضمن بیان این ارجحیت، اکراه در داشتن دختر را مکروه و ناپسند دانسته و به ذکر علت ارجحیت دختر می پردازد: امام صادق (علیه السلام) می فرمایند: **الْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ وَ الْبُتُونُ نِعْمَةٌ وَ الْحَسَنَاتُ يَثَابُ عَلَيْهَا وَ النِّعْمَةُ يَسْأَلُ عَنْهَا**؛ دختران، حسنه و پسران، نعمتند. بر حسنات ثواب داده می شود و از نعمت ها باز خواست می شود» (همان، ۱۰۳).

- روایات درباره ولایت و مسئولیت والدین: روایات متعددی بر اهمیت ولایت و مسئولیت تربیتی والدین تأکید دارند. در روایتی، پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «تمام شما نگهدارید و هر کدام مسئول سرپرستان خود هستید، پس مسئولیت خود را در تربیت فرزندان به طور کامل انجام دهید.» این سخن به وضوح نشانگر جایگاه وزین خانواده در اسلام است که تربیت نسل آینده را نه فقط وظیفه ای شخصی بلکه مسئولیتی اجتماعی و دینی می داند (کلینی، الکافی، ج ۶، ص ۴۸).

- دیدگاه علمای بزرگ در باب فرزندآوری: علامه طباطبایی در *المیزان* با تأکید بر اهمیت استمرار نسل و نقش بنیادی خانواده، می گوید: «اصالت وجود انسان در تداوم نسل و خانواده است، که موجب تأمین اهداف خلقت و حفظ ارزش ها می شود.» (طباطبایی، ۱۳۶۲، ص ۲۲۰) و همچنین، امام خمینی (ره) در بیانات خویش، دغدغه حفظ نسل مسلمان را ضروری دانسته و فرزندآوری را عاملی حیاتی در تحقق تمدن اسلامی معرفی فرموده اند (امام خمینی، ۱۳۷۸، ص ۱۵۵).

- آثار روایات در تربیت و اخلاق: علاوه بر خود ارزش فرزندآوری، روایات فراوانی به موضوع تربیت فرزند پرداخته اند که نکات ظریف و دقیقی درباره رشد اخلاقی، دینی و اجتماعی کودک در تربیت اسلامی ارائه می کند. این روایات به والدین می آموزند چگونه با محبت، صبر، و مراقبت، نسل صالحی بسازند که منشأ خیر و برکت در خانواده و جامعه باشد (الکلینی، الکافی، ج ۶، ص ۶).

تأکید پیوسته اهل بیت (علیه السلام) و بزرگان دین بر فرزندآوری، نشان از اهمیت فوق العاده این موضوع دارد که باید در برنامه های دینی، اجتماعی و فرهنگی جامعه توجه ویژه ای بدان شود. بهره گیری از آموزه های روایی می تواند پایه محکمی برای تبیین ابعاد مثبت فرزندآوری و مدیریت چالش های تربیتی فراهم آورد.

بحث و نتیجه گیری:

فرزندآوری در اسلام نه تنها یک امر زیستی و طبیعی، بلکه مسئله ای بنیادین و همه جانبه در حوزه های دینی، اخلاقی، تربیتی، خانوادگی، اجتماعی و اقتصادی محسوب می شود. این موضوع در قرآن کریم، روایات معصومان (علیهم السلام) و کتب تفسیری و فقهی به کرات مورد تأکید قرار گرفته است که نشان از اهمیت بسزا و جایگاه والا دارد. از منظر قرآن و سنت پیامبر (ص)، فرزندان نعمتی الهی و سرمایه ای گرانبها برای خانواده و جامعه اند. قرآن در آیات متعدد از جمله سوره لقمان (آیه ۱۴) و سوره نوح (آیه ۱۲) به فرزندآوری و اهمیت مراقبت طولانی مدت خانواده از کودک اشاره دارد و آن را مایه استمرار نسل و

تأمین بقای حیات انسانی برمی‌شمرد. فلسفه این امر فراتر از تولیدمثل صرف، به معنای انتقال ارزش‌ها، هویت دینی و فرهنگی نسل به نسل است. خانواده کوچک‌ترین رکن ساختار اجتماعی است که به مدد فرزندآوری شکل می‌گیرد و اجتماعی سالم، پویا و هویت‌مند را تضمین می‌کند. فرزندآوری باعث افزایش مسئولیت‌پذیری، تعمیق ایمان، رشد اخلاقی، و تقویت تقوا در والدین می‌شود. والدینی که دغدغه تربیت فرزندان صالح را دارند، مراقب رفتار و گفتار خود می‌شوند و به شکل فعال‌تری در مسیر رشد معنوی گام برمی‌دارند. همچنین، از دیدگاه روانشناسی اسلامی، فرزندآوری به والدین حس هدفمندی، رضایت‌مندی و شادی عمیق می‌بخشد که موجب آرامش روانی و پویایی در زندگی فردی آنها می‌شود. این امر به ویژه در خانواده‌های مؤمن، سلامت روانی و کاهش استرس را به دنبال دارد.

فرزندان، همبستگی و محبت درون خانواده را افزایش داده و نقش کلیدی در حفظ و تعمیق پیوندهای خانوادگی اسلامی ایفا می‌کنند. خانواده‌های پرجمعیت، علاوه بر آرامش و امنیت روانی، در خلق فرهنگی متعالی و انتقال ارزش‌ها به نسل بعد مؤثرند. از ابعاد کلان‌تر نیز، فرزندآوری موجب حفظ و افزایش جمعیت مسلمان، تقویت نیروی انسانی در حوزه‌های فرهنگی، اقتصادی و سیاسی و افزایش اقتدار و مقاومت جامعه اسلامی در برابر تهدیدات می‌شود. روایات پیامبر اسلام (ص) و امامان معصوم (علیه‌السلام) به روشنی بر اهمیت فرزندآوری و افزایش تعداد فرزندان تأکید کرده‌اند. در این روایات، داشتن فرزند، ارزشمند دانسته شده و نقش مهمی در اسلام دارد. از دیدگاه اسلامی، فرزندآوری نوعی سرمایه‌گذاری بلندمدت است؛ زیرا از یک سو، در آینده موجب حمایت مالی و عاطفی والدین در دوران پیری می‌شود و از سوی دیگر، با افزایش جمعیت و نیروی کار ماهر، به رشد اقتصاد جامعه کمک می‌کند. خانواده‌های دینی با تربیت فرزندان مسئول، متعهد و باخلاق، زمینه‌ساز پویایی اقتصادی و ثبات اجتماعی هستند. تربیت دینی و اخلاقی فرزندان، به عنوان اصلی‌ترین وظیفه والدین، تضمین‌کننده سلامت فرهنگی، اعتقادی و اخلاقی جامعه است و در نتیجه، نقش کلیدی در پیشبرد اهداف تمدنی اسلام دارد.

اهل بیت (علیه‌السلام) و بزرگان دین در آموزه‌های خود بر جایگاه فرزند صالح به عنوان نعمتی معنوی و ذخیره‌ای باارزش تأکید کرده‌اند؛ روایاتی که ارزش فرزندان را فراتر از ظرفیت مادی والدین دانسته و بر مسئولیت تربیتی ایشان تأکید می‌کند. بزرگان دین همچون علامه طباطبایی فرزندآوری را راه تأمین اهداف خلقت و استمرار ارزش‌های دینی معرفی کرده‌اند و امام خمینی (ره) فرزندآوری را پیش‌نیاز تحقق تمدن اسلامی برشمرده‌اند. روایات مسئولیت‌پذیری والدینی و ضرورت تربیت صحیح فرزندان را به عنوان تکلیف دینی که اثرات گسترده فردی و اجتماعی دارد، یادآور می‌شوند. فرزندآوری در اسلام مجموعه‌ای از ابعاد متعدد فردی، خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی و معنوی را در بر می‌گیرد که هر یک در تقویت بنیادهای دینی، فرهنگی و هویتی جامعه اسلامی نقش کلیدی ایفا می‌کند. این پدیده صرفاً یک امر زیستی نیست بلکه مسئولیتی دینی، اخلاقی و اجتماعی است که استمرار نسل، سلامت روانی و معنوی والدین، تحکیم نهاد خانواده و ارتقاء جامعه را تضمین می‌کند. آموزه‌های قرآن، روایات معصومان (علیه‌السلام) و دیدگاه‌های علمای برجسته دینی، به روشنی اهمیت و ضرورت فرزندآوری را در راستای حفظ هویت اسلامی و تحقق توسعه پایدار انسانی بیان کرده‌اند. در این مسیر، توجه ویژه به تربیت صحیح و آموزش‌های دینی فرزندان از الزامات اجتناب‌ناپذیر است که علاوه بر حفظ حیثیت فردی، آینده جامعه را تضمین می‌نماید.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

اسدپور، م و انتظاری، ع. (۱۳۹۱). بررسی و تحلیل مفهوم فرزندآوری از دیدگاه امام محمدغزالی، دوفصلنامه علمی پژوهشی نظریه های اجتماعی متفکران مسلمان، ۲(۲).

امام خمینی، ر. مجموعه مباحث خانواده و جامعه، تهران: انتشارات تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

تراشیون، ع، اهمیت فرزندآوری در قرآن و احادیث، <https://imanoor.com>

جبل عاملی، زین الدین بن علی، (۱۴۱۲ه ق). الروضة البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ اول، ج ۲.

جوادی آملی، ع. (۱۳۸۴). فرهنگ خانواده در اسلام. قم: مؤسسه پژوهش های اسلامی.

حر عاملی، محمدبن حسن، (۱۴۰۹ه ق). وسائل الشیعه، مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، قم، چاپ اول، ج ۳۰.

حلی، حسن بن یوسف، (۱۳۸۱ه ق). رجال العلامة الحلی، منشورات المطبعة الحیدریه، نجف اشرف، چاپ دوم،

خمینی، ر. (۱۳۷۸). صحیفه /امام. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، جلد ۲۱.

الروضة البهیه فی شرح اللمعه الدمشقیه، جبل عاملی، زین الدین بن علی، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۴۱۲ه ق، چاپ اول، ج ۲.

طباطبایی، م ح. (۱۳۶۲). المیزان: تفسیر قرآن. تهران: بنیاد فرهنگ اسلامی .

طوسی، محمدبن حسن، (۱۴۲۰ه ق). فهرست کتب الشیعه و اصولها، مکتبه المحقق الطباطبایی، قم، چاپ اول

قطب، س. (۱۳۶۲). تفسیر فی ضلال القرآن (سید علی خامنه ای، مترجم). ایران: ناشر.

کشی، محمد بن عمر، (۱۳۶۳ه ش). اختیار معرفة الرجال، مؤسسه آل البيت، قم، چاپ اول.

کلینی، م ب ی. (۱۴۰۵ق). اصول کافی (جلد ۵ و ۶) (حسین استادولی، مترجم). تهران: دار الثقلین.

مجلسی، م ب ، بحار الانوار، ج ۱۰۰، بیروت: دارالاحیاء .

مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۴ه ق). مرآة العقول فی شرح اخبار الرسول، دارالکتب الاسلامیه، تهران، چاپ دوم، ج ۲۰.

نجاشی، احمد بن علی، (۱۳۶۵ هـ ش). رجال نجاشی، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین قم، قم، چاپ ششم.